

Výzkumy účasti pracujících na řízení výroby, které byly realizovány postupně na dvou pražských strojírenských závodech¹, nekladly původně do středu své pozornosti zvláštní problémy aktivity žen. Příznak pohlavního rozdílu figuroval v prvním výzkumu v referentských arších, které byly podkladem rozhovorů jen jako jeden z řady sledovaných faktorů. Výsledky však ukázaly jeho mimořádný význam.

Při stálém vzrůstu zaměstnanosti žen a při potížích, které tím pro jejich činnosti a životní podmínky vyvstávají, se v procesu prohlubování účasti pracujících na řízení a přípravy budoucích samosprávních vztahů nezbytně dostávají do popředí také zvláštní problémy aktivity žen při této účasti. Vedle práce v zaměstnání, práce v domácnosti, uspokojování kulturních a dalších potřeb, vystupuje účast na řízení a politická činnost vůbec jako další linie činnosti, náročná nejen na čas, ale ještě více na vypětí psychické pozornosti, na soustavné sebevzdělání.

Rozdíl v aktivitě mužů a žen při této účasti není metafyzickou nezbytností, má své historické a ekonomické příčiny v dosavadním vývoji postavení ženy ve společnosti. V jeho důsledku mají ženy i nyní těžké postavení, zejména starají-li se o větší rodinu a přitom pracují. Proměna těchto příčin je nezbytnou objektivní podmínkou postupného překonávání daného rozdílu.

Proto byla při výzkumu na druhém zá-

vodě (ZPA Křižík) věnována speciální pozornost zvláštním problémům žen. Byly zjišťovány detailnější demografické údaje, týkající se rodinného stavu, počtu a věku dětí. V podstatě šlo o to, odpovědět alespoň částečně na otázku, jakou úlohu při ovlivňování úrovně aktivity žen při účasti na řízení hrají ve svém vzájemném působení takové faktory, jako kvalifikace, rodinné postavení a zaneprázdněnost v domácnosti, dlouhodobé přerušení pracovní činnosti v zaměstnání, některé faktory psychologické.

1. Srovnání aktivity mužů a žen

V závodě Křižík v době výzkumu tvořily ženy 54 % všeho osazenstva a 66 % dělnického osazenstva. V Sokolovu naproti tomu jejich podíl sotva překračoval šestinu. Proto bude na místě srovnání výsledků z obou závodů. Především si ukažme, jaké průměrné hodnoty aktivity (Ia) dosahují ženy ve srovnání s muži.²

Tabulky ukazují podstatné rozdíly mezi aktivitou mužů a žen při účasti na řízení. Zatímco muži v Křižíku vykazují stoupající trend od skupiny I. ke skupině V. a v Sokolovu maximum ve II. a III. skupině, u žen jde v obou závodech o výrazně klesající trend. V jednom závodě dvě pětiny, ve druhém polovina všech žen prokazuje v účasti na řízení plnou pasivitu. V závěrečných průměrných hodnotách se objevuje v Křižíku mezi muži a ženami rozdíl

¹ První z nich proběhl na závodě ČKD-Sokolov v l. 1961–1962. Byl organizován Ústavem pro výuku a vědeckou práci kateder marxismu-leninismu při Karlově Univerzitě. Zúčastnila se jej pod autorovým vedením početná skupina výzkumníků. Výsledky byly zpracovány v obsáhlé materiálové studii *Účast pracujících na řízení strojírenského závodu*, rozmnožené uvedeným ústavem ve čtyřech svazcích v r. 1962. Podrobný referát o výzkumu i o studii uveřejnil S. Kolafa v Přehledu 1963, č. 6., str. 71–87.

Druhý výzkum podobnou, částečně zdokonalenou metodou provedl autor sám v r. 1963 na závodě ZPA – Křižík. Předkládaná stať obsahuje třetí část výsledků, získaných při tomto výzkumu. Doposud vyšly články: D. Slejška, *Podněty a předsázky aktivity pracujících při účasti na hospodář-*

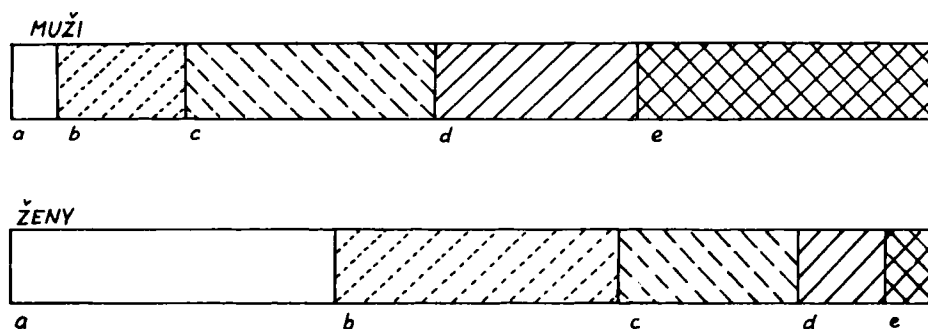
ském řízení („Přehled“ 1963, č. 6) a D. Slejška, *Práce a řízení* (Sociologický časopis 1965, č. 2). Výsledků prvního výzkumu je zde používáno jen v menší míře, pro srovnání.

² Bylo použito téže metody měření, která byla vyložena v Přehledu – 1963, č. 6., str. 6–7, a v Sociologickém časopise 1965, č. 2., str. 112–115. Další text přítomného článku předpokládá seznámení čtenáře s tímto výkladem. Intenzivně monografický výraz našeho výzkumu způsobil, že některé cifry v tabulce se jeví statisticky příliš nízkými. Nutno však mít na zřeteli, že členění aktivity slouží jemnějšímu odstínění příslušných příznaků početnějších skupin mužů, žen atd., kromě toho četnost např. pasivních mužů – komunistů je skutečně nízká.

	I (a)	II (b)	III (c)	IV (d)	V(e)	Souhrn	Ia	
Křížík								
<i>Komunisté</i>								
Muži	2	3	16	14	26	61	3,97	
Ženy	8	11	11	6	3	39	2,62	
Komunisté celkem	10	14	27	20	29	100	3,44	
<i>Nestraníci</i>								
Muži	3	11	11	8	7	40	3,13	
Ženy	30	18	8	2	2	60	1,80	
Nestraníci celkem	33	29	19	10	9	100	2,33	
<i>Komunisté a nestraníci</i>							Ia souhrnu	Ia vzorku
Muži	5	14	27	22	33	101	3,64	3,46
Ženy	38	29	19	8	5	99	2,16	1,97
Celkem	43	43	46	30	38	200	2,89	2,68
Sokolovo								
Muži	23	56	50	35	33	197	2,99	
Ženy	21	13	5	4	0	43	1,82	
Celkem	44	69	55	39	33	240	2,79	

půldruhého stupně, v Sokolovu něco více než rozdíl jednoho stupně.

znamnou metodickou okolnost. Průměrná hodnota celého vzorku je u Křížíka o něco

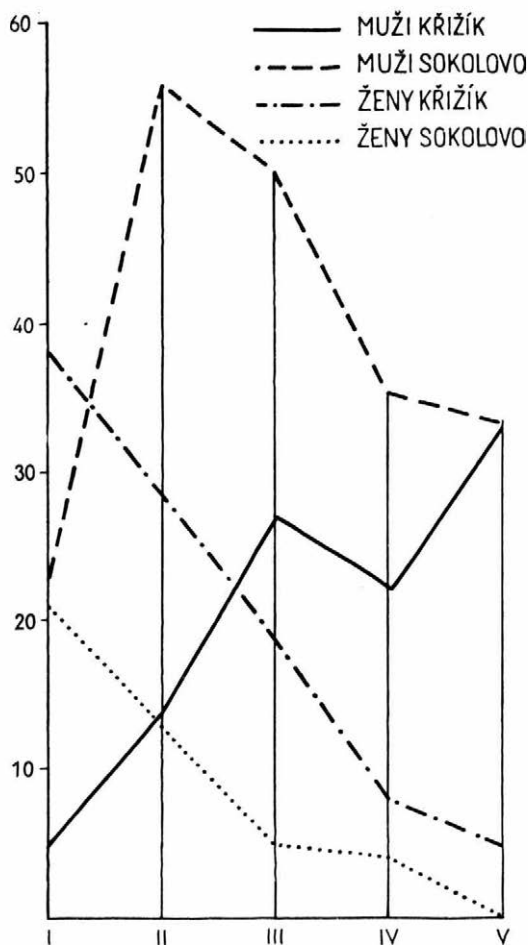
Graf č. 1

Graf č. 1 ukazuje, že v Křížíku je zastoupenost mužů a žen na jednotlivých stupních aktivity zhruba ve vztahu opačné proporcionality. Graf č. 2 vyjadřuje v podstatě stejnou sestupnou tendenci zastoupenosti žen od I. stupně ke stupni V. v obou závodech. Trend zastoupenosti mužů se však u obou závodů výrazně liší. V Křížíku má vzestupnou tendenci, v Sokolovu vrcholí na II. stupni (což souvisí s daleko vyšším podílem nekvalifikovaných dělníků mezi muži Sokolova).

Uvedené tabulky ukazují též jednu vý-

nižší než v Sokolovu. To však nemusí být rozhodující pro posuzování celkového vývoje osazenstva i úrovně politické práce. Rozebereme-li aktivitu diferencovaněji podle skupin, zjistíme, jak může souhrnná průměrná hodnota mýlit. Ukázalo se totiž, že jak u žen vzatých zvlášť, tak i u mužů je průměrná hodnota značně vyšší na závodech Křížík. Muži sami o sobě jsou zde aktivnější a podobně i ženy samy o sobě. Opačný poměr u souhrnného indexu plyne pouze z té skutečnosti, že v Sokolovu je mnohem nižší podíl žen. Celkově nižší

úroveň aktivity žen ovlivňuje pak souhrnný index v neprospěch závodu Křižík. Na tom se exaktně prokazuje, jak je nutný

Graf č. 2

rozbor podle skupin, nechceme-li se dát klamat o skutečné úrovni politickovýchovné práce.

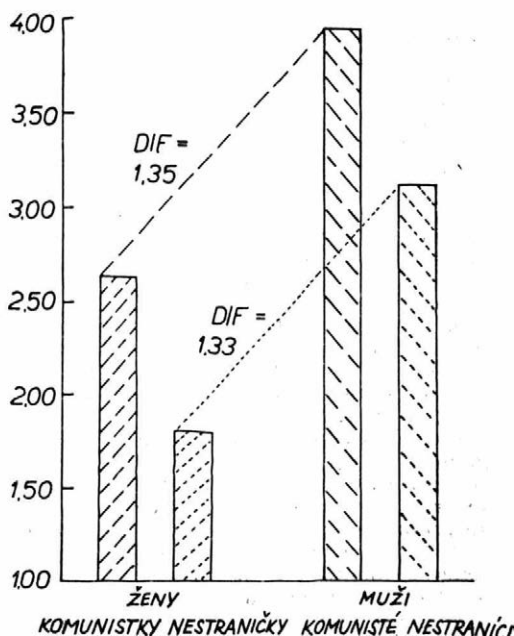
V závodě Křižík je řada kolektivů, s výjimkou mistrů a dalších vedoucích pracovníků, tvořena výhradně ženami. Proto se zde ženy mohou přirozeně více uplatnit než v závodě, kde tvoří v kolektivech zpravidla malou menšinu. Často je k tomu vede sama situace. I strana a masové organizace zde věnují ženám daleko větší pozornost než v Sokolovu.

Tabulka dále ukazuje, že v ZPA - Křižík je podíl mužů a žen na členech a nečlenech strany právě opačný. Přes převládající podíl žen na složení osazenstva jsou $\frac{3}{5}$ členů strany muži a pouze $\frac{2}{5}$ ženy.

Tabulka umožňuje také porovnat stupně aktivity u komunistek a u nečlenek strany. Souhrnný Ia ukazuje, že u komunistek je podle očekávání tato aktivita podstatně vyšší. Ve vztahu mezi jednotlivými skupinami aktivity se to projevuje tím, že klesající tendence od I. k V. skupině, kterou vykazuje celkový souhrn žen, je u nečlenek strany ještě více zvýrazněna a polovina jich náleží do skupiny zcela pasivních I., zatímco u komunistek jde nejprve o vzestup, takže nejvyšší podíl mezi nimi mají skupiny II. a III. Komunistky jsou v podstatě na úrovni celozávodního průměru, zůstávají však značně hluboko pod úrovní mužů-nestraníků.

Podstatně vyšší aktivita komunistů – mužů i žen – ve srovnání s nestraníky plyne jak z toho, že do strany vstupují iniciativnější pracovníci, tak i z toho, že členství ve straně (vzhledem k právu kontroly hospodářského vedení) umožňuje intenzivnější uplatnění iniciativy při účasti na řízení. Vystává otázka: Sblížíže členství ve straně úroveň aktivity mužů a žen při účasti na řízení, přispívá k překonávání podstatných rozdílů mezi nimi? Příslušné údaje tabulky jsme znázornili v grafu č. 3.

Sloupce vyjadřují Ia čtyř skupin, rozdělených podle kombinovaného kritéria člen-

Graf č. 3

ství ve straně a pohlaví. Mezi sloupci žen a mužů — komunistů — je vedena šrafovaná diferenční linie, mezi sloupci žen a mužů nestraníků diferenční linie tečkovaná. Na grafu jsou tyto linie prakticky rovnoběžné a vyjadřují téměř stejnou diferenční hodnotu. To znamená, že na hladině vyšší úrovně aktivity komunistů jsou rozdíly průměrných hodnot aktivity mezi muži a ženami, kteří jsou ve straně, téměř stejné jako mezi muži a ženami-nestraníky. Ženy-komunistky drží tedy v tomto ohledu krok s muži — svými soudruhy ve straně, nepřibližují se však v daném závodě a na dané etapě jejich úrovni ve srovnání s rozdíly u nestraníků.

Náš výzkum tedy nepotvrdil, že by členství ve straně přispívalo k překonávání rozdílů v aktivitě mužů a žen při účasti na řízení.³

2. Jsou to jen výjimky?

Při výzkumu v Sokolovu nebylo ani jedné ženy, která by svou odpovědí dala možnost zařazení do celozávodního aktivu (V. skupiny aktivity). Naproti tomu u Křižíka bylo takových žen 5, z toho 2 nebyly členkami strany. Pouze jedna z nečlenek strany je administrativní pracovnící v účtárně, všechny ostatní jsou dělnicemi. Pro zvláštní význam jejich aktivity uvádíme podrobnější charakteristiky:

A: 40letá soudružka, vyučená krejčová, pracuje nyní jako nekvalifikovaná lisařka. Má 3 děti ve věku 20, 18 a 13 let. Hlavní význam pro růst její politické aktivity měla práce ve straně. Již rodiče byli komunisté, sama spolu s manželem byla nejprve v soc. dem. straně a potom v r. 1948 sloučením přešla do KSČ. Soudružka je členkou CV KSČ již po dva roky. Kromě toho má řadu dalších funkcí ve výboru žen, v ČSPO, je velitelkou hlídky ČsČK a nárazově pracovala v přípravné komisi pro vytvoření KLK. Její aktivní práci přispívá také členství v BSP od r. 1960. Obzvláště cenný je její přínos proto, že bydlí mimo Prahu, jedna cesta do práce trvá 45 minut. Soudružka ve svých odpovědích projevila znalost závodního plánu. Vystupovala na celozávodních konferencích KSČ i při jiných příležitostech, kde se probíraly zásadní organizační a ekonomické problémy. Kriticky se vyslovovala k tomu, že kolektiv není náležitě informován o plánu celého podniku a že sama nemá možnost po 3 letech práce na závodě se blíže seznámit

s vedoucími pracovníky závodu. Při motivaci své aktivity kladla hlavní důraz na celospolečenský zájem: „Chci, aby to opravdu bylo dobře vedeno, aby se splnilo vše, co si přejeme, abychom se měli lépe. Baví mě to a je to i pro naše děti.“

B: Soudružce je 51 let, má pouze 1 odrostlé dítě. Je nekvalifikovanou dělnicí v balírně, pracuje však jako skupinařka a současně vede 16člennou BSP, která žádá o titul. Je členkou strany od r. 1946, sympatizovala se stranou a volila ji už před válkou proto, že se komunisté zastávali dělníků. Tehdy pracovala jako textilní dělnice. Soudružka je také velmi aktivní ve funkcích, je členkou DV ROH, kde se stará o mzdové otázky, a také výboru ČsČK. Před časem pracovala v CV KSČ. Vyslovovala se k otázkám plánu celého závodu, měla bystré postřehy k možnostem práce KLK. Vystupuje pravidelně na odborových schůzích, občas i ve stranické skupině. Kromě politické práce a účasti v soutěžení působí na její aktivitě příznivě každodenní péče o otázky odbytu a zájem o rovnoměrnou práci na závodě, jejíž výsledky by mohly v balírně dobře zvládnout. Také tato soudružka si stěžuje, že nemá přehled o plánu celého podniku. Jako hlavní motiv své aktivity uvádí snahu pomoci překonat nedostatky. Mimo běžné otázky besedy zdůraznila, že považuje za hlavní, aby ve vedení pracovali vždy soudruzi, kteří by poctivě a s láskou plnili své úkoly. Domnívá se, že u Křižíka je takových soudruhů dost, jinde v podnicích tomu tak však není. Provede-li některý chybu, je podle ní třeba, aby druzí mu ji pomohli překonat, spolupracovali s ním a poctivě mu vše vysvětlili.

C: 39letá soudružka má 2 děti ve věku 12 a 19 let. Pracuje jako středně kvalifikovaná dělnice v dílně měřicích ústředí. I pro ni základní význam má členství ve straně, ke kterému byla vychovávána již od malička v rodině. Do strany vstoupila v roce 1946. Pracovala původně jako úřednice, z vlastního popudů přešla do dílny. Na rozdíl od předcházejících dvou soudružek absolvovala ekonomické školení RSS. Na závodě pracuje již 18 let. Nyní je vedoucí stranické skupiny a úsekovou důvěrníci, hlavní její funkci je však členství v OV KSČ. Byla členkou BSP s titulem na pase elektroměrů, nyní je členkou kolektivu, soutěžícího o titul BSP. Soudružka velmi aktivně vystupuje na stranických i odborových schůzích, zejména k problémům v plnění plánu provozu, který trpí nezajistitelností odbytu. Ve svých odpovědích kladla důraz na důslednost v plnění úkolů, zejména pak na zásadní kritiku. Význam práva kontroly vidí v tom, aby se neděly nesprávné věci, které by mohly vést ke špatnému plnění plánu a k různým nedostatkům. Z tohoto hlediska také posuzuje úlohu komise lidové kontroly.

D: Zkušená 56letá soudružka, má 4 děti

³ Podobně byly výsledky porovnávání diferencí mezi jednotlivými profesionálními skupinami dělníků-komunistů a nestraníků. („Sociologický časopis“, 1965, č. 2, str. 122).

vesměs nad 16 let. Pracuje jako nekvalifikovaná dělnice v jemné mechanice, původním povoláním je úřednice. Má obchodní dvouletou školu. Není členkou strany a také se nezúčastní soutěže o titul BSP. Její jedinou funkcí je práce v ČsČK jako zdravotnické sestry. Aktivně však vystupuje na výrobních poradách, kde se zabývala i zásadními otázkami, jako je příprava práce z toho hlediska, aby ženy mohly plynule pracovat. Zájem o vyšší rozpracovanost ji přivedl k zájmu o plánování vůbec. Jako motiv své aktivity uvádí, stejně jako C, celkový zájem o práci kolektivu.

U členek strany tedy vysoká aktivita při účasti na řízení těsně souvisí s vykonáváním stranických funkcí. V tomto ohledu se osvědčilo, že do odpovědných funkcí v orgánech strany jsou často voleny. Kromě toho přispělo i soutěžení v hnutí brigád socialistické práce. Poněkud zvláštní je případ soudružky D, která není členkou strany. Dokládá, že je možné projevoval významnou aktivitu i tehdy, nemá-li někdo významnější funkce v masových organizacích, zabývajících se účastí na řízení. Většina soudružek s touto vysokou aktivitou má již odrostlé děti a současně i hodně životních zkušeností, které mohou i v této své činnosti uplatnit. Čistě aritmeticky vzato jsou tyto ženy výjimkami. Věnoval jsem se jim však tak podrobně proto, že pro vývojovou dialektiku jsou něčím víc, že předznamenávají stav, ve kterém již nepůjde o pouhé výjimky. Uvedené soudružky demonstrují, že dosavadní celkově nižší aktivita žen při účasti na řízení nepůsobí s fatální nutností v každém případě.

Týká se to jen jednotlivců, nebo i celých kolektivů? O tom lze soudit na základě srovnání jednotlivých dílen Křižíka, utříděných podle dvou kritérií: podle indexu aktivity pracovníků dílny a podle podílu žen v celkovém jejich osazenstvu (nejen ve vzorku). Viz tabulku na této stránce.

Provedli jsme propočtení koeficientu korelace pořadových čísel, a to tímto způsobem:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d_i^2}{N(N^2 - 1)} = 1 - \frac{6 \times 95,5}{12 \times 143} = 0,67$$

Výpočet ukázal, že mezi indexem aktivity dílny při účasti na řízení a podílem mužů a žen ve složení jejího osazenstva je dvoutřetinová korelace, která je významná, přesto však zdaleka ne absolutní.

Jinak lze demonstrovat tyto vztahy, rozdělíme-li dílny podle dvou kritérií: jednak do tří skupin podle toho, zda v osazenstvu dílny převládají muži, ženy, anebo zda je jejich podíl na osazenstvu přibližně vyrovnan, a jednak do jiných tří skupin podle toho, zda průměrná hodnota aktivity je zde nad celozávodním průměrem, nebo se k němu blíží, či je pod ním. Hypoteticky se předpokládalo, že dílny s převažujícím ženským osazenstvem budou spíše mezi těmi, které mají podprůměrnou hodnotu aktivity, dílny se smíšeným osazenstvem spíše nadprůměrnou. Viz str. 514.

Znakem □ jsou označeny dílny, jejichž Ia je o stupeň nižší než by odpovídalo hypotéze, × dílna s Ia o jeden a ×× s Ia o dva stupně vyšší než by odpovídalo hypotéze.

Dílňa	% žen	Ia	Pořadová čísla		Rozdíl poř. čísel di	di
			podle % žen (K ₁)	podle Ia (J ₁)		
Navijárna	90	2,6	1	6	5	25
Montáž elměřů	85	2,4	2	4	2	4
Mechanika	75	2,1	3	2	—1	1
Lisovna	73	2,3	4	3	—1	1
Elektronika	69	3,2	5	9,5	4,5	20,25
Cejchovna	57	2,5	6	5	—1	1
Lakovna	53	2,0	7	1	—6	36
Relé	40	2,7	8	7	—1	1
Vývoj	25	3,2	9	9,5	0,5	0,25
Údržba	23	3,0	10	8	—2	4
Automaty	11	3,8	11	12	1	1
Nástrojárna	5	3,5	12	11	—1	1
Součet						95,5

Dílny s převahou žen
(přes $\frac{2}{3}$)

navijárna
montáž elměrů
mechanika
lisovna
elektronika

lakovna ☐
montáž elměrů
mechanika
lisovna

Dílny s podprůměrným Ia

Dílny se smíšeným
osazenstvem

cejchovna
lakovna
relé

navijárna ×
cejchovna
údržba ☐
relé

Dílny s průměrným Ia

Dílny s převahou mužů
(přes $\frac{2}{3}$)

vývoj
údržba
automaty
nástrojárna

vývoj
elektronika × ×
automaty
nástrojárna

Dílny s nadprůměrným Ia

Ukázalo se, že ze dvanácti dílen osm odpovídalo této hypotéze. Je to přesně tentýž dvoutřetinový podíl, který vznikl výše provedeným výpočtem. Byly to dílny lisovny, mechaniky a montáže elektroměrů, kde bylo převládající ženské osazenstvo a hodnota aktivity podprůměrná. Naopak dílny automaty, nástrojárna a vývojová dílna s převládajícím mužským osazenstvem měly nadprůměrnou hodnotu aktivity. Provoz relé a cejchovna elektroměrů se smíšeným osazenstvem měly průměrnou hodnotu aktivity. Avšak ve čtyřech dílnách se tato hypotéza nepotvrdila. Jde o dílnu údržby, která i přes převládající mužské osazenstvo dosáhla přibližně průměrné hodnoty aktivity. (Zde byly výsledky ovlivněny okolností, že k údržbě byly organizačně přiřčeny uklízečky.) Obzvláštní význam však má skutečnost, že ve dvou dílnách s převládajícím ženským osazenstvem byla průměrná hodnota taková, která odpovídala celozávodnímu průměru nebo jej překračovala. Blízká celozávodnímu průměru byla tato hodnota v navijárně. Nadprůměrný ukazatel se vyskytl v provozu elektroniky. Takto se projevil právě kolektiv dílen, ve kterých je rozvinuto hnutí brigád socialistické práce. Jsou tu velmi živé diskuse na výrobních poradách a zejména se utváří dobrý vztah mezi ženským osazenstvem a vedením dílen i provozů. Vedoucí provozu nelituje času k tomu, aby osobně hovořil s každou soudružkou o všech ožehavých otázkách, které je třeba řešit na výrobních poradách a o kterých by se mnohé z nich ostýchaly hovořit veřejně.

Jestliže ve dvou třetinách dílen byla hypotéza potvrzena, hovoří to o tom, že

převážně ženský charakter osazenstva zatím ve většině případů znamená nižší úroveň účasti dílenského kolektivu na řízení. Avšak skutečnost, že v ostatních případech, mezi nimi ve dvou dílnách s převážujícím ženským osazenstvem, hypotéza potvrzena nebyla, ukazuje, že to není osudová nevyhnutelnost, že mužský nebo ženský charakter osazenstva není základní příčinou úrovně účasti pracujících na řízení a že jde o hlubší sociální příčiny, které jeho prostřednictvím působí. V dalším k nim přejdeme.

3. Ženy na výrobních poradách

Jestliže na těch pracovištích, kde převládají kvalifikovaní dělníci-muži, nabudou výrobní porady často polemického rázu, v řadě dílen s převážujícím ženským a málo kvalifikovaným osazenstvem se na výrobních poradách diskutuje a kritizuje málo, porady jsou většinou informativní nebo operativní. Hlavní příčinu třeba hledat v tom, že v dílnách, kde převládají ženy, jde o pracovnice, které ve většině případů přešly do závodu po dlouhých letech práce v domácnosti a teprve dodatečně se zaučovaly pro své povolání. Jako takové se uplatňují zejména v seriové výrobě na montážích a na pasu. Vyučeny jsou pouze některé mladší dělnice, které již absolvovaly učňovská střediska. Ženy prokazují ve velké většině dobrý poměr k práci; jsou pečlivé a ukázněné. Socialistického soutěžení se účastní zpravidla s lepším porozuměním a méně formálně než muži. To se sice týká jejich výkonné pracovní činnosti, ale vytvářejí se tím i některé předpoklady pro překonání obtížného

postavení, do kterého se dostávají, když jde o účast na činnosti řídící.

V otázce zájmu žen o provozní problémy probíhala skrytá polemika přímo v osobních rozhovorech. Mistr jedné z dílen s převažujícím ženským osazenstvem uvedl, že ženy je těžko aktivizovat. Postoj žen prý spočívá v tomto: „Naučte mě to, dejte mi k tomu potřebné věci a já to udělám.“ Podle tohoto soudruha jsou ženy náchylné k tomu, aby dobře plnily již uložené úkoly, příliš nad nimi samy nepřemýšlejí a dokonce, jak dodal, se ani nepřihlásí, když věci náležitě nerozumí. Tento názor je rozhodně přehnaný, absolutizuje některé případy. Na to vlastně odpověděly některé ženy, když ve svých besedách vytýkaly mužům, že právě takto na ně pohlížejí. Nekvalifikovaná dělnice z provozu elektroniky – nečlenka strany – uvádí, že „je nesprávné, když muži na nás koukají jako na nějakého robota, a hlavně ti mladší, ti se asi rádi vytahují nad ženy“. Přitom soudružka dodává, že nejsou náležitě zkušené jen proto, že zpravidla nedávno přišly z domácnosti. Že však není správné, svádí-li se všechno na jejich nezkušenost a nepozornost. Jiná soudružka vytýká zejména pracovníkům z hospodářského vedení, že neradi dávají na rady žen, ačkoliv ty někdy bývají dobré.

Postřehy žen, jak se projevíly na některých výrobních poradách a zejména v osobních besedách, jsou skutečně v určitých směrech pronikavější než postřehy mužů. Ženy jsou zejména citlivější na konkrétní důsledky organizačních a jiných nedostatků. Ty zpravidla výborně vystihnou ve svých kritických připomínkách. Méně hluboko se však dostávají k příčinám těchto nedostatků, a proto zřídka mohou uvést základní opatření, které by pomohlo nedostatky odstranit.

V Sokolovu byla účast žen na různých akcích, kde se realizuje účast na řízení, ještě pasivnější. Na výrobních poradách sice ženy občas vystupovaly, ale téměř vždy v drobných věcech užšího zájmu pracoviště. Tam, kde se jedná o závažnější problémy celoprovozního nebo celozávodního charakteru, je účast žen minimální. Ze tří shromáždění závodního aktivu, jichž

jsme se zúčastnili, na dvou nebyla ani jedna žena, na třetím byla jen jedna. Na celozávodní konferenci KSC mezi 146 delegáty s hlasem rozhodujícím bylo pouze 7 žen.

Příprava výrobních porad a dalších schůzí nebývá zpravidla promyšlena natolik, aby náležitě počítala se zvláštnostmi osazenstva jednotlivých dílen a zajišťovala takový průběh, který by byl pro dané osazenstvo zajímavý. Málo kvalifikovaným lisařkám by bylo třeba otázky plánování nebo organizace vykládat a o ekonomických otázkách je informovat jiným způsobem než vysoce kvalifikované nástrojaře. Pak by mohla výrobní porada působit i výchovně. Přibližují se tomu v ZPA tam, kde se vedoucí vyznačují obzvláště citlivým a psychologicky propracovaným přístupem a dále v některých menších dílnách, kde se na poradách schází menší počet pracovníků, navzájem dobře známých, takže ženy se tu neostýchají hovořit. Jinak se průběh výrobních porad většinou přizpůsobuje složení osazenstva živelně.

Mnoho žen v besedách přiznalo, že nevyjádří své myšlenky z ostychu. Jiné sdělily, že nikdy nepronášely připomínky, protože nechtějí hovořit na větších shromážděních, domnívají se, že neumějí mluvit a jiní to mohou říci lépe.⁴

Pro průběh výrobních porad v dílnách s převládajícím ženským osazenstvem má význam také to, že ženy nerady pobývají na schůzích dlouho, usilují o to, aby porady byly krátké a věcné, spěchají domů. „Pospícháme domů, jsme mámy.“ Tak a podobně odpověděla řada soudružek na otázku o účinnosti výrobních porad. Věcnost je vždy kladem. Na druhé straně to však znamená, že se zde zpravidla nerozvine náležitá diskuse.

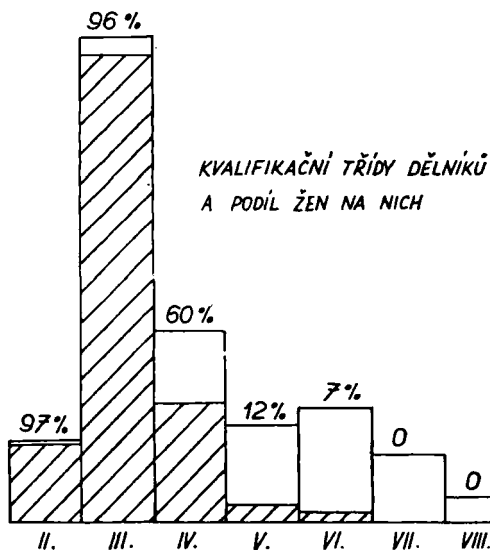
4. Působení nižší kvalifikace žen

Jaké místo mezi příčinami nižší úrovně účasti žen na řízení zaujímají otázky kvalifikace? Uvádíme tabulky procentuálního zastoupení mužů a žen v jednotlivých kvalifikačních třídách dělníků na závodech Křižík:

⁴ Podrobněji o tomto faktoru viz zmíněný článek v Přehledu, 1963, č. 6, str. 12 a 16.

Třída	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Souhrn
Muži	0,5	3,8	20,2	22,9	28,6	18,1	5,9	100
Ženy	11,7	67,9	18,0	1,4	1,0	—	—	100
Celé osazenstvo	6,8	40,0	19,0	10,8	13,0	7,8	2,6	100

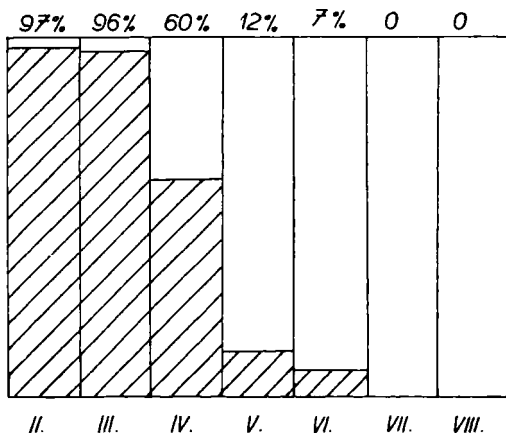
Relativní zastoupení mužů a žen v jednotlivých kvalifikačních třídách dělníků jsme znázornili dvěma grafy, z nichž první (graf č. 4) výškou sloupců vyjadřuje početnost každé kvalifikační třídy jako variabilitu a druhý (graf č. 5) pro větší přehlednost bere každou třídu jako konstantní jednotku. Právě tento graf vyjadřuje odstupňovaný pokles podílu žen od tříd s nižší kvalifikací směrem ke třídám s vyšší kvalifikací. (Šrafované plochy vyjadřují podíly žen, bílé plochy podíly mužů v kvalifikačních třídách II. až VIII. Třída I. není v praxi zastoupena.)

Graf č. 4

Celé čtyři pětiny dělníků nemá kvalifikaci (II. a III. třída). Téměř všechny ženy jsou soustředěny v těchto nekvalifikovaných třídách a ve středně kvalifikované IV. třídě, ve které jsou většinou mladší soudružky. V nejvyšší kvalifikované VII. a VIII. třídě není ani jediná, v V. a VI. třídě jejich počet je nepatrný. Naproti tomu

PODÍL ŽEN NA KVALIFIKAČNÍCH TŘÍDÁCH DĚLNÍKŮ

Graf č. 5

muži jsou soustředěni ve středně kvalifikovaných IV. a V. a ve vysoce kvalifikovaných VI. a VII. třídě. Zatímco v VII. a VIII. třídě je téměř $\frac{1}{4}$ všech mužů z dělnického osazenstva, z žen tam není ani jediná. Zatímco ve VI. třídě je nejvyšší podíl mužů vůbec (téměř tři desetiny), z žen je v této třídě pouze 1%. Nekvalifikovaných mužů je zcela mizivý počet.

Výzkum všeobecně demonstroval podstatný vliv kvalifikace na úroveň účasti na řízení. Když jsme zjistili, že nejnižší průměrnou hodnotu vykazovali nekvalifikovaní dělníci, tedy šlo téměř vesměs o ženy. Naproti tomu průměrná hodnota aktivity vysoce kvalifikovaných dělníků se blížila průměrné hodnotě ITP. A mezi nimi je na závodě celkem pouze 6 žen (ve vzorku byla 1).⁵

Nemá-li většina dělníků odbornou přípravu a koná-li méně kvalifikované práce, nemůže mít přirozeně ani technické, technologické a ekonomické znalosti, které mají vyučení kvalifikovaní dělníci a bez

⁵ Viz Sociologický časopis, 1965, č. 2, str. 121 aj.

kterých nelze dosti dobře rozumět zásadnějším výrobním a hospodářským otázkám, ani zúčastnit se dostatečně účinně řízení. To má vliv na charakter připomínek, které ženy podávají, např. při prověření efektivnosti. Valnou většinou se týkají pracovního prostředí (osvětlení, vymalování, mytí oken apod.). I tyto připomínky jsou potřebné a cenné, nezasahují však podstatu výrobního procesu.

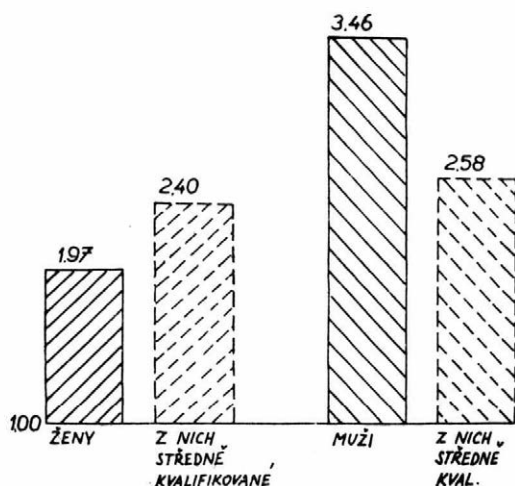
Je-li zjištěno, že ženy mají v průměru značně nižší kvalifikaci a současně značně nižší úroveň aktivity při účasti na řízení než muži, není tím ještě naznačena míra dosahu působení faktoru kvalifikace na danou aktivitu. Tato míra bude tím vyšší, čím bližší si budou úrovně aktivity (Ia) mužů a žen uvnitř jednotlivých kvalifikačních skupin dělníků. Příslušné porovnání nelze provést uvnitř skupiny nekvalifikovaných dělníků (pro minimální zastoupení mužů), ani uvnitř skupiny dělníků vysoce kvalifikovaných (pro minimální zastoupení žen). Propočteme-li Ia pro zbývající sku-

piny středně kvalifikovaných dělníků-mužů a žen (tj. pro třídy IV. a V., v jejichž úhrnu je podíl mužů a žen přibližně vyrovnán), získáme údaje, vyjádřené grafem č. 6.

Úroveň aktivity středně kvalifikovaných dělnic při účasti na řízení se tedy přibližuje úrovni středně kvalifikovaných dělníků-mužů, rozdíl nemá zásadního významu. Proto lze pro daný objekt považovat za prokázané, že úroveň kvalifikace stojí mezi příčinami nižší aktivity žen-dělnic při účasti na řízení na prvním místě. Při stejné kvalifikaci ustupují rozdíly mezi představiteli obou pohlaví v daném ohledu do pozadí.

Kromě nekvalifikovaných a středně kvalifikovaných dělnic byly v obou závodech ženy zastoupeny mezi administrativními pracovníky (kde měly naprostou početní převahu) a ve zcela malé míře mezi inženýrsko-technickými pracovníky (ITP). V další tabulce jsou shrnuty údaje z obou závodů, diferencované podle uvedených

	I.	II.	III.	IV.	V.	Souhrn	Ia
Nekvalifikované dělnice	36	20	8	5	3	72	1,88
Středně kvalif. dělnice	6	10	9	2	1	28	2,36
Administrat. pracovníce	15	12	4	4	1	36	2,00
ITP	2	—	3	1	—	6	2,50
Ženy z obou závodů celkem	59	42	24	12	5	142	2,03

Graf č. 6

skupin. (Mezi komunistkami, kterých bylo vzato relativně více, byl daleko vyšší podíl kvalifikovaných dělnic, než odpovídá souhrnnému údaji. V daném případě to však není na závadu, protože jde o srovnání jednotlivých kategorií bez ohledu na jejich podíly.)

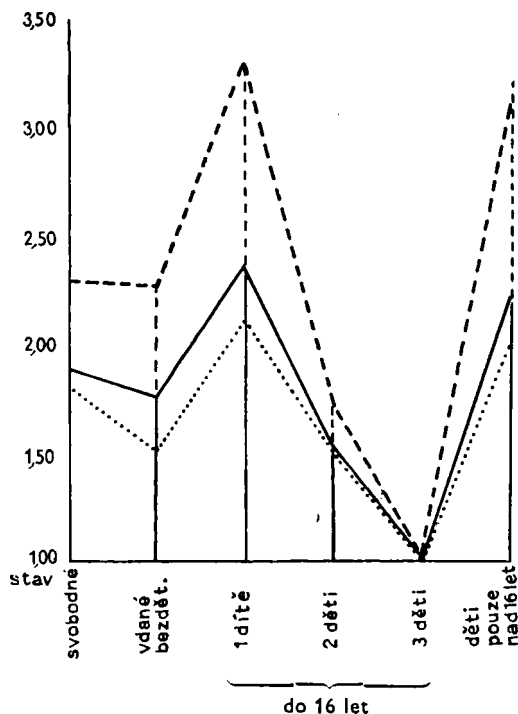
Úroveň aktivity administrativních pracovníků při účasti na řízení jen o málo převýšila nízkou úroveň nekvalifikovaných dělnic — a to přesto, že mají příznivější vzdělanostní předpoklady. Jde většinou o sekretářky, písárky na stroji a účetní, které si buď neuvědomují souvislosti mezi svou administrativní prací a problémy výroby, její organizace a plánování, anebo pokud si je uvědomují, vyvozují z toho praktické důsledky jen pro běžné plnění

své pracovní funkce. Většina z nich nemá zájem o podstatnější ekonomické problémy závodu.

Inženýrsko-technické pracovnice vykazují sice nejvyšší Ia, odstup proti středně kvalifikovaným dělnicím je však rovněž nepatrný. Diference je ještě méně významná nežli diference mezi Ia souhrnu (mužů a žen) ITP a vysoce kvalifikovaných dělníků u Křižíka. Ia pro ITP — ženy je podstatně nižší než pro ITP — muže. Ale i to souvisí s charakterem práce. Zatímco mnozí muži z této skupiny mají vedoucí postavení, u žen jde vesměs o odborné práce v konstrukčních a technologických pracovnách.⁶

Již tyto okolnosti varují před tím, aby výše uvedené zjištění o prvořadém významu kvalifikace byla absolutizována. Menší diference mohou nasvědčovat tomu, že zvyšování kvalifikace žen působí příznivě na zvyšování jejich aktivity při účasti na řízení, za daných podmínek přece však ještě ne tak efektivně jako u mužů.

Vše to souvisí s tím, že rozpor mezi

Graf č. 7

aktivitou mužů a žen v účasti na řízení se neredukuje pouze na rozpor mezi zařazením žen velkou většinou jako nekvalifikovaných dělnic a administrativních pracovnic a zařazením nesrovnatelně vyššího podílu mužů jako kvalifikovaných dělníků a ITP. Působí ještě další komplex příčin, spjatý s prací žen v domácnosti.

5. Péče o rodinu a účast na řízení

Rodinné poměry žen tvoří vedle úrovně kvalifikace další složitý komplex příčin nižší úrovně jejich účasti na řízení. Graf č. 7 je sestaven na základě rozboru, ve kterém byly ženy z Křižíka rozděleny do skupin podle rodinného postavení a počtu dětí:

Plná čára v grafu vyjadřuje Ia reprezentativního vzorku všech žen v Křižíku, přerušovaná Ia vzorku komunistek, tečkovaná Ia vzorku žen, které nejsou členkami strany. Do skupin žen s 1, 2 či se 3 a více dětmi jsme příslušným způsobem řadili ženy nezávisle na tom, zda mají část dětí nad 16 let. Tak např. měla-li žena 3 děti ve věku 12, 14 a 18 let, byla zařazena do skupiny žen se 2 dětmi do 16 let.

Aktivita při účasti na řízení u žen, které se vdají, se valně nemění, pokud jsou bezdětné. U komunistek nedochází prakticky k žádným změnám. Závažnější jsou změny u nečlenek strany, kde index aktivity klesne o 0,30. To znamená, že starost o domácnost, sestávající zatím ze dvou lidí, dopadá tíživěji na aktivitu u nečlenek strany, a to vzhledem k úrovni jejich uvědomělosti a také jistě i proto, že tyto ženy patrně méně energicky odporují někdy jednostranným názorům manželů o péči o jejich osobní pohodlí a o domácnost vůbec. Naproti tomu u komunistek tato péče nesnižuje politickou aktivitu. Pravděpodobně se také spíše dělí o domácí starosti i příslušné práce se svými manžely.

Zajímavé jsou v souvislosti s tím údaje, plynoucí ze srovnání ženatých mužů, jejichž manželka je zaměstnána, s těmi, jejichž manželka je v domácnosti. Je zřejmé, že druhá skupina ženatých mužů nemusí věnovat tolik času pomoci v domácnosti; manželka, která nepracuje v zaměstnání,

⁶ Tamtéž.

zastane doma více pracovních úkolů. Opět by se dalo předpokládat, že tito muži budou moci více času věnovat závodním záležitostem mimo pracovní dobu. Tedy i jejich aktivita by měla být v průměru vyšší. Ale zde se ukázal pravý opak. Uvádíme tabulku Ia komunistů, nestraníků i celého vzorku:

	Ia		
	A	B	vzorku
Muži, jejichž manželka je zaměstnána	4,13	3,42	3,81
Muži, jejichž manželka je doma	3,68	2,67	3,27
Ženatí muži celkem	3,94	3,21	3,56

Jak u komunistů, tak i u nestraníků vykazují značně vyšší průměrnou hodnotu aktivity ti, jejichž manželka je zaměstnána, přičemž u nestraníků se difference stupňuje. Jak si to vysvětlit? Působí okolnosti, které převážily mechanicky pojaté časové možnosti. Spíše manželky pracovníků uvědomělejších, politicky pracujících, jsou zaměstnány. Zůstávají doma spíše v rodinách, které ještě podléhají tradičním představám o úloze ženy ve společnosti a tedy patrně i jiným konzervativním názorům. Muž, jemuž bylo takto uvolněno více času, ho přirozeně může využít spíše k činnostem, které považuje pro sebe osobně za výhodnější (vedlejší výdělečná činnost, vynucená i tím, že v rodině není druhý plat, zábava, než k obětavé činnosti, jaké vyžaduje aktivnější účast na řízení.

Z grafu č. 7 lze dále poměrně spolehlivě učinit závěr, že péče o jedno dítě nezatěžuje ještě ženu natolik, aby zabrzдила její politický růst ve srovnání se stavem, kdy na jedné straně byla bezdětnou a měla tedy více objektivních možností a času pro veřejné zájmy, ale současně na druhé straně byla mladší a politicky méně zkušená. Ženy s jedním dítětem jsou při účasti na řízení v průměru neaktivnější. Jsou zde také značné rozdíly mezi členkami a nečlenkami strany. Komunistky mají i s jedním dítětem možnost dát volnější průchod svým veřejným zájmům.

Zato péče o 2 děti znamená podstatný pokles této aktivity jak u členek, tak i nečlenek strany. Přitom se rozdíl mezi

nimi značně sníží. Jestliže v případě jednoho dítěte byl index aktivity komunistek vyšší o 1,18, zde to je již pouze 0,11. Znamená to, že zatížení péčí o 2 nezaopatřené děti podstatně omezuje průchod politické aktivity i uvědomělejších soudružek. Tato okolnost vystoupí do popředí tak, že rozdíly mezi komunistkami a ostatními, mezi vyšší nebo nižší politickou uvědomělostí ustoupí do pozadí.

Při péči o 3 nebo více nezaopatřených dětí klesá Ia na minimum. Je pravda, že v našem vzorku byly pouze 3 ženy z této skupiny. Při reprezentativním výběru to bylo nezbytné, neboť jen velmi málo žen při 3 malých dětech může zůstat v povolání. I tyto 3 příklady jsou charakteristické a je pravděpodobné, že teprve kdyby počet žen v této skupině překročil desítku, mohla by být zjištěna jedna aktivnější žena.

Zde již narážíme na problémy širších a dnes velmi palčivých demografických souvislostí. Rovnoprávnost žen v povolání i ve veřejném životě, v práci i při řízení je zajištěna zákonem, ale nemůže být realizována, pokud působí v daném rozsahu tyto rodinné starosti. To hraje svou úlohu i v často diskutovaných problémech porodnosti v naší zemi. Bylo by absurdní vyvozovat odtud závěry, že v zájmu společenské aktivity žen není záhodno zakládat početné rodiny anebo zase naopak smířovat se s tím, že u žen s větším počtem dětí nelze na jejich společenskou aktivitu spoléhat. Jde zde o zřejmý vývojový rozpor, který může a musí být překonán stále větší péčí společnosti o děti a jejich matky. Jelikož naše natalitní propaganda zdůrazňuje, aby u nás každá rodina měla alespoň 3 děti, je třeba podrobněji charakterizovat ženy, které jsou v této skupině.

A: 26letá kvalifikovaná dělnice-frézařka, pracuje na závodě 3 roky. Má 3 malé děti ve věku 5, 5 a 7 let. Je členkou strany od r. 1961 a zároveň členkou kolektivu BSP s titulem v dílně jemné mechaniky. Soudružka má sice funkci v DV ROH — je to úsek práce s dětmi — ale její odpovědi v osobní besedě svědčily o tom, že je při účasti na řízení zcela pasivní. O plánu uvedla jen, že je dobrý, spíše to však předpokládala, protože — jak se vyjádřila — kdyby nebyl dobrý, byly by na dílně potíže. Nikdy nevystupovala s připomínkami ani s dotazy na schůzích, přičemž jako zábranu uvádí to, že nemá odvalu. Výrobní porady ji plně vyhovují tím, že jsou krátké a věcné.

B: 38letá nekvalifikovaná lisařka má 3 děti ve věku 12, 12 a 15 let. V přítomnosti nemá žádné funkce, dříve bývala domovní důvěrníci v místě bydliště. Soutěžení se v žádné formě nezúčastní. Soudružka uvedla, že se jí její práce líbí, protože je práci od malička zvyklá. Práci lze zvládnout a zdá se jí být dobře zorganizovanou. Sama nikdy veřejně nevystupovala a ani nedovedla vyjádřit, co jí v tom bránilo. Chválí kolektiv dílny, hovoří o tom, že vždy souhlasila s těmi návrhy, které na výrobních poradách a dílenských besedách předkládala důvěrnice ROH. Téměř na žádnou otázku konkrétně neodpověděla. Pouze navíc dodala jako výtku, že s novými pracovníky se nejedná dobře ze strany vedoucích. Podle ní je třeba umožnit novým, aby dokázali, zda jsou schopni k výkonnější práci a vydělat si. Uvádí také, že by dala přednost střídavé práci, která by jí více bavila.

C: 50letá soudružka má 3 děti ve věku 6, 10 a 16 let. Původně pracovala jako ošetřovatelka dětí, nyní je nekvalifikovanou baličkou. Před válkou byla členkou komunistické mládeže, nyní členkou strany není a od té doby ani neměla žádné politické a veřejné funkce. Je členkou kolektivu, soutěžícího o titul BSP. Soudružka odpovídala víc nežli předcházející, avšak šlo většinou o prázdné fráze. O plánu uvedla, že naráží v dílně na takové potíže, které je těžko zlepšit. Je dobře plněn, neboť všichni se snaží nezůstat pozadu. Soudružka nikdy veřejně nevystupovala a jako zábranu uvádí na prvním místě, že její názor obvykle někdo řekne lépe a že o věcech stejně hovoří v užším kroužku. Kromě toho — jako jediná ze všech tří — výslovně uvádí skutečný hlavní důvod, který spočívá v tom, že vynechává porady a schůze, neboť má doma malé děti, je svou domácností tak zaměstnána, že na víc nestačí. Je třeba matkám ulevit v pracovní době. Pracovní doba není jejich potřebám přizpůsobena a tak dochází k tomu, že děti jsou odkázány samy na sebe, zejména se musí ráno samy vypravovat do školy.

D: Navíc uvádíme soudružku, která spadá do skupiny se 2 dětmi do 16 let, avšak rozdíl zde není valný. Je jí 38 let, má 3 děti ve věku 14, 15 a 17 let. Její postavení je o to obtížnější, že je rozvedená. Pracuje jako nekvalifikovaná lisařka. Od r. 1947 je členkou strany, kde má funkci výběřčího příspěvků. Nikdy před tím neměla funkci, kterou by považovala za významnější. Je členkou BSP s titulem a má i závazek v rámci vnitrozávodní soutěže. Soudružka aktivně nevystupuje a jako důvod uvádí, že neumí mluvit, zadrhne se a neví jak dál. Kromě toho byla nedávno nemocná. K plánu uvádí pouze, že se někdy projevují potíže v dodávkách nástrojů nebo v jejich kvalitě, takže pak práce nestojí za nic. Sama uvedla, že jinak o plánu žádný přehled nemá. K výrobním poradám připomíná, že by měly být kratší a věcnější. Soudružka nevystupuje ani na stranických schůzích a upřímně k tomu dodává, že na ně sice chodí, ale obvyčejně dlí myšlenkami

jinde, u dětí, neboť má těchto starostí hodně. Žádá, aby schůze byly kratší.

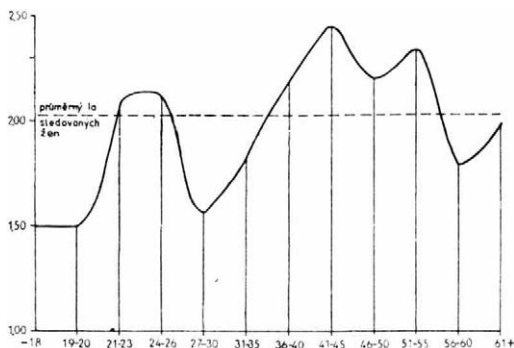
E: Zcela pasivní je i 41letá soudružka se 3 dětmi ve věku 15, 18 a 21 let. Je kvalifikovanou dělnicí na montážním pasu elektroměrů. Žádné funkce nikdy nezastávala. Je členkou BSP s titulem a má závazek v rámci vnitrozávodní soutěže. Soudružku uvádíme proto, že jediná výrazně uvedla, že vzhledem k rodinným podmínkám je při práci nešťastná. Na otázku o výrobních poradách odpověděla: „Toho si nevšímám. Hlavně, že si odpracuji své hodiny a už pospíchám domů. Mám ráda domácnost, koukám, abych v ní už byla. Bylo mi moc líto, když jsem ji musela opustit a jít kvůli výdělku do práce. Ještě horší je to, že pracujeme na směny. Celý rodinný život je tím rozbourán. Někdy jsem z toho nešťastná. Jak je pěkné, když jsme všichni doma pohromadě. Při odpolední směně je jediné to dobré, že mohu klukovi všechno připravit, když jde ráno do školy.“ Přitom soudružka uvedla, že si již na práci zvykla, i když je na pase velké tempo. Kriticky se vyslovila k tomu, že jsou dodávány někdy špatné součásti a potom práce nejde. Při výslovné otázce, co jí brání vystupovat na poradách, nevedla rodinné okolnosti, ale to, že nic takového pro ni není, raději se uchýlí do ústraní. To je, jak řekla, její povaha.

Všech 5 případů demonstrovuje, že při péči o 3 děti (i když některým je něco nad 16 let), jakákoliv možnost politické práce, zájmu o provozní a hospodářské otázky na závodě je prakticky vyloučena. Děti a péče o ně jsou tu základní objektivní podmínkou. V odpovědích soudružek je příznačné také to, že pokud se o něčem zmiňovaly, týkalo se to vesměs bezprostředně jejich pracovní povinnosti a obtíží na jejich vlastním pracovním místě. Na ostatní, složitější vztahy, týkající se i nejbližších spolupracovníků, nemohou již téměř vůbec mýslieť.

Když děti vyrostou, možnosti iniciativy ve veřejném životě se pro ženy znovu uvolňují. Proto průměrná hodnota aktivity u žen, jejichž děti mají vesměs již více než 16 let, opět prudce stoupne a je jen o málo nižší ve srovnání s průměrnou hodnotou u žen, které mají jedno dítě.

Graf č. 7 názorně ukazuje, jak složitá je cesta pracovnic-žen při jejich účasti na řízení a politické aktivitě vůbec. Vykazuje 2 kulminace u skupiny žen s jedním dítětem a u skupiny žen, jejichž děti již mají více než 16 let. Mezi nimi je však hluboký pokles, charakteristický pro ženy se 2 a více dětmi. Plně to potvrzuje i rozbor, který srovnával indexy aktivity jednotliv-

vých věkových skupin žen, opět pro oba závody souhrnně.

Graf č. 8

Na horizontální ose grafu č. 8 jsou uvedeny věkové skupiny, které jsou u mládeže do 30 let vzhledem k intenzivnějšímu dynamismu diferencovány detailněji nežli u starších věkových skupin. Přerušovaná čára označuje průměrnou Ia souhrnu všech zkoumaných žen.

Na první pohled je patrné, že křivka průběhu Ia u žen podle věku je velmi komplikována, značně více než u celého zkoumaného souboru.⁷ Jsou zde 2 výrazné kulminace. První nastupuje po překonání počátečních potíží s adaptací a získáváním zkušeností na pracovišti – ve věku 21 – 26 let. Pak dochází k prudkému poklesu aktivity žen, který zahrnuje zhruba věkové období 27 – 35 let. Je to pro většinu žen období tzv. aktivního mateřství, kdy pečují o malé děti. Teprve po 35 letech je toto kritické údobí překonáváno.

Údobí poklesu aktivity odpovídá zhruba též údobí, kdy se počet žen v osazenstvu práce snižuje. Zatímco kvalifikovaní muži pracují ve svém oboru nepřetržitě od mládí, od vyučení, ženy po vdavkách nebo po příchodu dětí začasté přerušily své zaměstnání, neměly možnost nabytí kvalifikace a teprve poté, kdy děti vyrostly, přicházejí do práce. Často volí pracoviště podle nahodilého příležitostného výběru, většinou tak, aby bylo blízko od domova a nemusely ztrácet delší dobu na jízdu do práce. Tím se také vysvětluje zdánlivě paradoxní jev, že čím blíže mají pracovníci do práce,

tím je průměrná hodnota jejich účasti na řízení nižší.

Ženy přicházejí zpět z domácností teprve v době, kdy již jsou děti starší a jim samotným je kolem 35 let. Nyní začínají vnikat do složitých souvislostí ekonomiky a společenského života na závodě a nabývat příslušných zkušeností. Je to značně obtížnější než u mužů, kteří jsou zde od mládí. Některé i přesto proniknou do těchto souvislostí úspěšně – to je období druhé kulminace – jiné setrvávají již jen na povrchu.

Tyto zkušenosti mají velký význam pro přístup k mladé generaci žen, které absolvovaly učňovské středisko. Ty mohly nabytí kvalifikace a nastoupit do zaměstnání ve stejné době jako chlápci. Bude však nutné zajistit nejlepší podmínky pro to, aby mohly pokračovat ve svém zaměstnání i po příchodu dětí. Jinak by se mohly opakovat historie jejich starších soudružek, takže by ve 35 letech nebo později začínaly vše od začátku. Navíc by to v jejich případě znamenalo faktickou ztrátu kvalifikace a příslušných odborných zkušeností.

Situace zaměstnaných žen-matek je obtížná po mnoha stránkách. Úlohu hraje to, že se stále rozptylují ve své pozornosti mezi zaměstnáním a domácností a nemožnou se prostě náležitě soustředit na veřejnou činnost. Hlavní je však otázka času. I když jsou děti ve školce nebo v družině, musí matka připravit večeři, uklidit domácnost, vyprat a vyžehlit, obstarávat nákupy. Proto není divu, snaží-li se soudružky o to, aby bez zdržování mohly hned po skončení směny odejít domů, při delší schůzi jsou nervózní a myslí více na domácnost než na předmět jednání. Ještě tíživější je problém využití času ke vzdělání, bez něhož není myslitelné prohlubování účasti na řízení.

6. Politická aktivita žen

O relativně nižší úrovni politické aktivity žen svědčí i řada dalších údajů. Mezi členy KSČ v Křižku bylo pouze 38 % žen, což je o třetinu pod podílem žen zaměstnaných na závodě. Při sestavování kandidátek, zejména stranických výborů, vznikají často

⁷ Srovnej s grafem (technicky nepřilíš dokonalým), uveřejněným v Přehledu 1963, č. 6, str. 9.

problémy, jak získat soudružky, které by si přály pracovat, měly do toho chuť a zároveň znamenaly přínos. Soudružky ve výběrech většinou pouze pozorně naslouchají, samy se nevysloví. K tomuto postoji se nepřistupuje vždy dostatečně psychologicky, ženám se nepomáhá zvýšit vhodným způsobem aktivitu. Při sestavování návrhu na CV KSČ v Křižíku musel Obvodní výbor KSČ vytknout, že je v návrhu málo žen, ačkoliv v osazenstvu tvoří většinu. Pro zvýšení politické aktivity žen-komunistek má obzvláštní význam okolnost, že nejvíce vystupují a pomáhají řešit problémy na fóru stranické skupiny. Zde je užší kolektiv důvěrně již známých soudruhů, kteří si vždy mají co říci o svých společných zájmech. Tak nejspíše spadne ostych. Jedním z organizačních prostředků zvýšení aktivity žen by tedy bylo zvýšení pravomoci stranických skupin, prohloubení obsahu jejich jednání. Je to důležité v souvislosti s tím, že stranické skupiny jsou bližší bezprostředním pracovním kolektivům. Návrhy, které v tomto smyslu byly podávány v individuálních rozhovorech při výzkumu, mají tedy svůj význam i v souvislosti s řešením otázek zvyšování účasti žen na řízení.

Při překonávání uvedených rozporů vystupuje do popředí nutnost častěji pověřovat ženy nejen politickými, ale i vedoucími hospodářskými funkcemi. Už je na čase smazat takové paradoxy, jaké byly u Křižíka, kde na závodě s většinou ženského osazenstva neměla v době výzkumu ani jedna žena vedoucí hospodářskou funkci ve výrobě. To ovšem zase je závislé na úrovni kvalifikace, takže řešení nemůže být jednoduché.

Ženy v besedách se k tomu nezřídka vyjadřovaly:

Ke zlepšení účasti pracujících na řízení je třeba poskytnout větší možnosti ženám. Pověřovat je řídicími funkcemi. V plánování i jinde se již osvědčily jako velmi svědomité pracovnice. Jsou energičtější, důslednější. Je jen třeba je lépe připravovat k řídicí práci a zejména jim dodávat sebevědomí.

Proč by ženy nemohly pracovat jako časoměřiči, proč jsou všude na takových místech muži? Třeba žena by lépe chápala pracovní podmínky a možnosti ženy. Proč nemůžeme získat kvalifikaci, když tak dlouho děláme v továrnách a svou práci už máme v rukou?

Ovšem je faktem, že ženy samy pomáhají vytvářet atmosféru, ve které je vedoucí funkce mužů považována za samo-

zřejmost i v ryze ženském kolektivu. Na pase pro montáž elektroměrů pracují ve dvou směnách vesměs ženy. Pouze skupináři obou směn jsou mladí muži. Ženy si je přitom samy zvolily za vedoucí svých BSP. Skupináři pracují pečlivě i v hospodářské i v soutěžní funkci, ženy jsou s nimi spokojeny. Přesto tento fakt bije do očí. Kolektivy měly plnou možnost zvolit si do čela BSP některou řadovou pracovníci. Nenašla se však ani jediná, která by byla ochotna tuto funkci vykonávat. Na to má zřejmě vliv i způsob práce na pase, který silně unavuje.

Starosti o domácnost, nižší kvalifikace a nakonec z dřívějšíka dodnes se táhnoucí tradice jsou tak tíživými faktory, že vzhledem k objektivním podmínkám, ač dosažený stupeň této aktivity je relativně nízký, se zde pouze na první pohled pokroky zdají být malými. Ve skutečnosti se za nimi skrývá nesmírná obětavost pracovníc, které i za těchto podmínek velmi často považují za nutné podle svých sil přispět k úspěchu závodu nejen po pracovní stránce, ale i při účasti na řízení a politicky vůbec. Při jejich často monotónní a nervově vyčerpávající práci je jejich aktivita nedocenitelná.

V závodě s většinou ženského osazenstva se projevuje obzvláště silná vývojová nerovnoměrnost. Po stránce soutěžení, pracovní obětavosti a vůbec všeho, co může být provedeno v pracovní době, se takový závod dostává silně do popředí. Po stránce účasti na řízení, politicko-organizační aktivity, která se uplatňuje z valné míry po pracovní době a předpokládá též vyšší úroveň kvalifikace, vzdělanosti, orientace ve složitých organizačních problémech, může ustupovat ve svém celku těm závodům, které po první stránce jsou na nižší úrovni aktivity. Tak zde utváření vztahů v pracovním kolektivu má některé specifické rysy.

Účast žen na řízení výroby je zvláštním a velmi složitým problémem, který může být řešen pouze tehdy, vezmou-li si jeho řešení za své všechny složky veřejného života na závodě a zejména stranická organizace. Velkou úlohu v tom hrají hospodářští vedoucí, kteří by měli mít více pochopení pro zvláštní obtíže, brzdící aktivní účast žen na řízení a tím více si vážit každé sebedrobnější jejich připomínky. I když nemají ve všem věcně pravdu, je

třeba dát si práci s tím, aby jim to bylo zdůvodněně vysvětleno a jejich iniciativa usměrněna k lepším výsledkům. Více rozšiřovat zkušenosti těch vedoucích, kteří jsou v denním individuálním věcném styku s pracovníci, sledují je v jejich

práci, hovoří s nimi osobně o jejich potřebách a potížích a přitom získávají jejich náměty a připomínky. Význam takového postupu je dán tím, že v ženách je důležitá rezerva pro další zvyšování účasti pracujících na řízení a masové iniciativy vůbec.